

**РЕДЕРИВАЦІЯ ЯК КОМПЛЕМЕНТАРНИЙ ВАРІАНТ
ПРЯМОГО СЛОВОТВІРНОГО ПРОЦЕСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

У статті розглянуто механізм утворення нового дериваційного засобу англійської мови, основою якого є фрагментація слова, при якій не вся вільна коренева морфема, а лише її частина перетворюється у словотворчий елемент. Вільний поділ слова на псевдоморфем та їх десуфіксація є способом створення англійських інновацій шляхом зворотної деривації.

У науковій літературі в цілому спостерігається тенденція відходу від описово-констатуючого аналізу властивостей та особливостей функціонування словотвірної системи в бік взаємодії синхронічних та діахронічних аспектів. У даній статті проблема розмежування синхронії та діахронії розглядається у зв'язку з проблемою вмотивованості / невмотивованості слова, оскільки властивість вмотивованості аналізується у співвідношенні з внутрішньою формою слова. Семантичне та формальне варіювання морфем відображає динамічний аспект синхронічного стану системи мови, яка розуміється як результат взаємодії системи та середовища, в якій ця система функціонує.

Проблема взаємодії системи та середовища була досліджена в працях А. В. Бондарко, В. Г. Гака, В. Г. Касевича, Л. Г. Яцкевич та інших лінгвістів. Загальний принцип системності передбачає необхідність виявлення специфіки його реалізації на кожному з мовних рівнів. Вважається, що словотвірна та морфемна системи зазнають найбільшого впливу різних середовищ.

Джерелом нових дериваційних елементів словотвірної системи можуть бути морфемі і псевдоморфемі (фрагменти слова) [1: 59], вони не називають прямо денотат, але є специфічними для нього, наприклад, -ton, -field, -bridge, -burg, -borough, -mouth, -land, -hampton, -shire, -cester, -head, -y, -ia, тощо. Їх поділяють на дві групи:

а) ті, що співпадають з існуючими в мові лексемами, або з "мертвими" афіксами, тобто їх формування є, до певної міри, мотивованим саме омонімічністю;

б) такі, що є результатом довільного членування існуючих лексичних одиниць, головним чином, гетерогенних, у зв'язку з певними асоціаціями, які виникають у носіїв англійської мови, або такі, що є результатом фрагментації лексем у зв'язку з їх участю в певних словотвірних процесах [2: 60].

Досить активно в останній час відбувається процес утворення інновацій шляхом так званої реверсії (зворотної деривації), тобто не додаванням, а відніманням суфікса або частини слова, яка приймається за суфікс, і розуміється як помилкове членування і помилкова семантична оцінка слова [3: 79]. Слід зазначити на несамостійний характер субституції афіксів, яка, судячи по формантам-афіксам, повинна бути нічим іншим аніж як афіксацією на базі неповних, усічених основ.

Реверсія відноситься до числа неоднозначно пояснюваних понять дериватології. Більш того, нерідко спостерігається термінологічна та понятійна дифузія цього мовного феномена. О. Г. Ликов зазначає, що зворотна деривація є незвичайним і в багатьох випадках неясним способом словотвору як у самій суті, так і в межах розповсюдження, оскільки цей феномен має декілька назв: зворотне розкладання, ускладнення основ, редеривація, реверсія, регресія, регресивна деривація, рекомпозиція, дезафіксація, декомпозиція [4: 66].

Цей спосіб словотвору є явищем чисто діахронічним, коли змінюється структура існуючого в мові слова, в результаті якого створюється нова лексична одиниця, яка є похідною. Похідність такого слова має особливий, унікальний характер, "що відрізняє інновацію від решти похідних слів" [4: 70]. "Ре деривація" узуальної лексики представляється конкретними способом словотвору – десуфіксацією. І "поява нового слова відбувається не за зразком структурної схеми, а за аналогією до конкретного слова шляхом вичленення кореня (основи) і заміни його іншим коренем" [5: 463].

Найпершими прикладами такого типу словотвору були дієслова "to beg", яке було утворено від запозичення з французької beggar, "to burgle" від burglar, "to cobbler" від cobbler. У цих прикладах дієслово було утворено від іменника через помилкове віднімання кінцевої частини слова, яка асоціювалась з англійським суфіксом -er.

Модель цього типу "to work – worker" закріпилася в підсвідомості англомовних людей саме в той час, коли з'явилися такі інновації, і цей принцип словотвору дозволив будь-який іменник, що позначає професію, рід заняття перетворити на дієслово з тим же самим коренем. Таким чином, у випадках з дієсловами "to beg", "to burgle", "to cobbler" відбувається процес реверсії: замість іменника, утвореного від дієслова з додаванням афікса (як у випадку "painter" (N) від "to paint" (V)), створюється дієслово від іменника через віднімання частини слова. Тому цей тип словотвору називають зворотною деривацією.

В. Адамс вважає, цей тип словотвору не помилковим відсіканням елемента слова, а реаналізом структури конститuentів твірного слова [6: 105], і більш того, передумовою, яка сприяла виникненню конверсії.

Реверсовані лексичні одніці з позиції синхронного аналізу мають такі ж відношення між кореневою та деривативною одиницею, утвореною за допомогою афіксації, як і між одиницями, що встановлюються шляхом зворотної деривації. Тому, зворотна деривація розглядається як тип афіксації або деафіксації. Це – продуктивний тип словотвору, однак створення таких інновацій вимагає обережності, оскільки може виникнути колізія між похідними словами, утвореними від однієї і тієї ж основи. Спостерігається тенденція врегулювання закінчень у дієслів.

Проаналізовано приклади зворотної деривації (the Concise Oxford Dictionary. The Ninth and Tenth Editions. On CD-ROM, Oxford University Press, 2001). Найчастіше (55%) реверсія проявляється у моделі **N > V**:

aviation – *to aviate*; bartender – *to bartend*; baby-sitter – *to baby-sit*; back-formation – *to back-form*; bootlegger – *to bootleg*; blockbuster / blockbusting – *to blockbust*; bludger – *to bludge*; blood-transfusing sorry – *to blood-transfuse*; chain-smoking – *to chain-smoke*; donation – *to donate*; gold-digger – *to gold-dig*; hooker – *to hook*; headhunting – *to headhunt*; heli-skiing – *to heli-ski*; evanescence – *to evanesce*; enthusiasm – *to enthuse*; forced landing – *to force-land*; frivolity – *to frivol*; fragmentation – *to fragmentate*; fly-tipping – *to fly-tip*; intuition – *to intuit*; television – *to televise*; cracker – *to crack*; cruncher – *to crunch*; highlighter – *to highlight*; laser – *to lase*; liaison – *to liaise*; sightseeing – *to sightsee*; extraposition – *to extrapose*; maser (акронім "Microwave Amplification by Stimulated Emission of Radiation") – *to mase*; moonlighter – *to moonlight* ("to work on second job"); nit-picking – *to nitpick*; one-upmanship – *to one-up*; sculptor – *to sculpt*; self-destruction – *to self-destruct*; surveillance – *to surveil*; vinification – *to vinify*; wiretapper – *to wiretap*, тощо.

На підтвердження того факту, що процес створення інновацій шляхом зворотної деривації є досить поширеним в останні роки, свідчать наступні приклади з різних джерел літератури, інтернету:

Developers blockbusted in order to buy up the entire area. (www.thefreedictionary.com/blockbuster).

It has been a long time since most European air travellers heard anything like this, but a German entrepreneur has set up an airline that will give its customers the freedom to chain-smoke from take-off to landing. (Airguide Online, Nov 13, 2006).

To support these capabilities, the Defense Department needs to continue to procure systems in critical sectors, otherwise industrial capability will attrit, never to return, or if returning, only at a much greater cost than if the industry remained engaged at a reasonable level. (Business and Industry, May 1, 2008).

ESPN Deportes will televise Bellator's first season of competition, which will debut April 4. (Los Angeles Business Journal, Jan 12, 2009).

The executive search company headhunts for candidates based on identification of them as being suitable for such a potential position, qualified to do that position and able to provide a suitably aligned verbal or written presentation regarding their suitability for the position in question. (Business and Industry, December 13, 2007).

Williams and 33 of her classmates in Sheldon High School's Varsity Choir will travel to the nation's capital on Jan. 17 to sightsee and then compete at a choir festival the day before Barack Obama's inauguration on Jan. 20. (The Register-Guard (Eugene, OR), Nov 17, 2008).

Most people fly-tip to avoid paying the disposal fee called the landfill tax. (www.crimereduction.homeoffice.gov.uk/flytipping).

35% проаналізованих слів є прикладами зворотної деривації у моделі **Adj > N**:

greedy – *greed*; interfluvial – *interfluve*; flaky – *flake*; sleazy – *sleaze*; tacky – *tack*; wacky – *wack*; wonky – *wonk*; glitzy – *glitz*; grungy – *grunge*; grotty – *grot*; dreary – *drear*; dingy – *dinge*; crumbly – *crumb*, Gothic – *goth*; cranky – *crank*; creepy – *creep*; flabby – *flab*; raunchy – *raunch*; smarmy – *smarm*; giddy – *Gid*:

It will take far more than that to stem the flow of sleaze in a state that has seen four former governors indicted and dozens of politicians indicted on corruption charges in recent years. (The Register-Guard (Eugene, OR), Dec 13, 2008).

The kids in the small club-style theatre lapped it up, but I was alienated by a wack folklore vibe – when does club dance lose its authentic edge and start to feel more like a museum display? (Dance Magazine, Oct 1, 2002).

Finally, if you're a policy wonk looking to study how ideas like school vouchers, standardized testing, and privatization play out in the real world, this book will provide many examples. (Washington Monthly, March 1, 2007).

Wolfert describes the show as "all the glitz of Vegas and all the glory of Shakespeare" colliding in a tale full of misdirected passions, high comedy, low tricks and unexpected poignancy. (Daily News (Los Angeles, CA), April 24, 2006).

Of course, in some circles, the sour tenor of Freud's pictures is thought to equal seriousness and importance. It's a test of the viewer. How much grot and indifference to your comfort can you take and still come back for more? (New Criterion, June 1, 2000).

So my proposal was accepted, we approached the Dahl family and the folk who manage the estate and – berdoing! – with their generous contribution, we have the Roald Dahl Funny Prize. And what better name to adorn it than that of the writer who rediscovered the grot in grotesque and got more giggles per page than any other in his time? (Ethnic, cultural, racial issues > guardian.co.uk > November 15, 2008).

Most goths become goths because they have been spurned by 'normal' society because the way they want to live their lives does not fit in with how most people are told to live theirs. (www.goth.net/goth.html).

П'ять відсотків прикладів реверсованих одиниць утворено від основи-дієслова (**V**): *disgruntled – grunted, gnarled – gnarl, gobsmack – gobsmacked.*

We learn much about his meticulous, long-haul work process and his interpretation of some of his more complex opuses (I was gobsmacked to hear that the song that's always struck me as his most devastating, "The Traitor", is in Cohen's view an upbeat ode to accepting life's compromises). (Daily News (Los Angeles, CA), Jun 30, 2006).

In the eyes of Bashevis, Gimpel is the archetypical Jew, just as he is the embodiment of the Yiddish language – a language with no territory, no protection, no cultural-political alliances, no prestige and no army or any military terminology – the language of the weak, the victims. It is as a representative of this Yiddish and its speakers that Bashevis trod the paths of the modern world of power-struggles and protest, the world of the demanders of rights and the "discrimination-grunted." (Reference and Education, April 27, 2008).

Половина аналізованих прикладів зворотної деривації – іменники (**N**), 45% – дієслова (**V**), є також прикметники (**Adj**). У 90% проаналізованих прикладів відсічений афікс був суфіксом. У слові *grunted* завдяки зворотній деривації було відкинуто префікс.

В. Адамс вказує, що зворотна деривація зустрічається також у прикладах з акронімами, особливо у тих прикладах, що мають закінчення -s і вживаються для позначення особи в однині, наприклад, *AT* – 'a member of the *ATS*' ("Auxiliary Territorial Service" – was the women's branch of the British Army during the Second World War. It was formed on 9 September 1938, initially as a women's voluntary service, and existed until 1 February 1949.).

Зворотню деривацію розглядають також як вид "народної етимології" (помилкової етимології, лексичної асоціації, семасіологічної асиміляції, народної словотворчості, folk etymology) – хибну інтерпретацію структури слова та його семантики (особливо якщо це – запозичена лексична одиниця).

Термін "народна етимологія" був введений у наукову літературу німецьким лінгвістом Паулем Германом Ферсманом всередині XIX століття для позначення цілого ряду різнорідних явищ, починаючи з фонетичних змін у слові (асиміляція, дисиміляція, гаплогія, тощо) і закінчуючи омофонією та паронімією. Це підтверджується працями вчених, які досліджували явища, співвіднесені з народною етимологією, наприклад Р. Р. Гельгардта, М. С. Державіна, А. І. Томсона, І. А. Бодуэна де Куртенэ, М. Крушевського, Ю. В. Откупщикова, Л. Ю. Максимова та інших [7; 8; 9].

Зміст самого терміна тлумачиться по-різному. Багаточисельні його дефініції, представлені у працях різних вчених, можна поєднати і звести до наступних основних визначень:

- народна етимологія є осмисленням слів, морфологічний склад яких є неясним, з відсутніми семасіологічними асоціаціями з іншими словами (І. А. Бодуэн де Куртенэ, О. С. Ахманова);
- народна етимологія – процес, суть якого полягає у тому, що у свідомості того, хто говорить виявляється, що слово пов'язується з іншими словами, які нібито роз'яснюють його ("Енциклопедичний словник" Брокгауза та Ефрона, О. І. Томсон, Р. О. Будагов, Ж. Марузо [10; 11; 12];
- народна етимологія – тлумачення значень, що може подаватися свідомістю людей, які не мають наукової підготовки і тому розуміють слова за індивідуальними асоціаціями Л. А. Булаховский [13].

Народна етимологія вживається (на противагу науковій етимології) щодо фактів хибного розуміння походження або значення слів, коли їй на основі випадкової формальної подібності або тотожності з іншими більш знайомими словами, помилково приписуються аналогічні запозичення чи мотивація.

Це явище відбиває природне прагнення інформантів зв'язати невідоме іншомовне слово з чимось відомим, зафіксованим у рідній мові, або через помилкове розуміння морфології довгого слова. Народна етимологія ґрунтується на основі дії аналогії, є характерною для сприймання незрозумілих слів і найчастіше трапляється в мові дітей, малоосвічених людей. Однак, народна етимологія використовується як стилістичний засіб в іронічно-гумористичних, сатиричних творах.

Розглядаючи явища народної етимології важливо встановити, яким чином відбувається розуміння важкого слова і зближення його з вже відомим словом або його частиною.

Усі фонетичні зміни у слові при народній етимології обов'язково повинні спричинити появу в самому слові якогось значення, якого не було до перетворення. Без цієї умови, тобто без появи у слові "сенсу", зрозумілості для мовця, фонетичні зміни у слові не є народно-етимологічними.

Переробка вихідного слова, слова-прототипу, відбувається наступним чином: змінюються тільки ті частини, які перешкоджають розумінню всього слова. Така заміна призводить до подальшого розуміння слова, робить його, у якійсь мірі, легким для сприйняття та вживання.

Наприклад, однина іменника *asset* – "позитивна якість, перевага, плюс" є прикладом зворотньої деривації від множини *assets* – "активи, майно, капітал". Однак, за походженням слово *assets* не є множиною, воно є англо-нормандським запозиченням *asetz*. Фінальну частину *-s* помилково було прийнято як закінчення множини: *The results indicate that when margin buying is allowed and short selling is prohibited, price bubbles are observed for both assets and are larger for the lottery asset than the standard asset.* (Southern Economic Journal, Oct 1, 2006).

Багато слів "прийшли" в англійську мову саме таким шляхом. Так, слово *pease* – незчислюваний іменник, але реінтерпретувалось як множина, і завдяки зворотній деривації з'явилося слово *pea*, так само і *statistic* < *statistics*, *aborigine* помилкова однина від *aborigines* (правильна форма однини – *aboriginal*); *bicep* < *biceps*; *congratulation* < *congratulations*; *housebreak* < *housebroken*; *indice* < *indices*; *tricep* < *triceps*; *tweeze* < *tweezers*, тощо.

У нових словах-запозиченнях, які створені за принципом зворотньої деривації в англійській мові не беруться до уваги правила тієї мови, від якої вони походять. Наприклад, латинське *Homo sapiens* – "людина розумна" є формою однини (*homines sapientes* – множина), але в англійській мові воно вживається у значенні множини. Відповідно до зворотньої деривації форма однини – *Homo sapien*. Так само і *antipodes*, запозичене з грецької, в англійській мові – множина, однина – *antipode*.

Дуже часто слова, створені за словотворчим процесом зворотньої деривації вживаються тільки у розмовній мові як колоквіалізми, і тільки з часом стають прийнятими, фіксуються у словниках. Так, наприклад, стало зі словом *hamburger*. Цю назву має місто у Німеччині, однак носії англійської мови відокремили слово "ham" у складі запозиченої лексичної одиниці та співвіднесли його з англійським словом "ham", а частина слова, що залишилась "-burger" стала асоціюватись з поняттям "бутерброд, булочка". Тому з'явилися слова, що дають назву різним видам бутербродів: *beefburger*, *bearburger*, *cheeseburger*, *chickenburger*, *fishburger*, *deerburger*, *healthburger*, *nutburger*, *sausageburger*. Теж саме відбулося зі словом "frank + furter": *hamfurter*, *chickfurter* (види копчених ковбас). А слово *primrose* – "квітка жовтуватого кольору – примула, першоцвіт", через народну етимологію, шляхом відсічення частини слова *-rose* було включено до англійської назви іншої квітки – рози, хоча було запозичено з давньо-французької "primerole".

Щодо значеннєвих характеристик, то 45% реверсованих слів позначають діяльність, 25% – предмет, решта – одиниці виміру, якості.

Стилістично, аналізовані приклади – нейтральні слова (65%), однак, можуть зустрічатися і в науковій сфері (*computing*, *biochemistry*). Нові слова часто вживаються для гумористичного ефекту. Наприклад, *gruntled* або *pervious* (від *disgruntled*, *impervious*) у сьогоденні розглядаються як помилкові, проте використовувались тільки в гумористичному контексті.

Вважають, що зворотна деривація виникає через неосвіченість. Однак, мова регулюється через використання певних моделей, нестандартних інтерпретацій, запозичень з англо-саксонської, латинської, французької та інших мов. "Загальні погляди на мову, – відмічає Ш. Балі – пронизані помилками, часом віковими, підтверджені не тільки нашою неосвіченістю, але також у багатьох випадках і намаганням (несвідомим або свідомим) приховати або спотворити дійсність" [14: 45].

Таким чином, редеривація є комплементарним варіантом прямого словотвірного процесу і відрізняється лише зворотним направленням дії дериваційної операції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Снікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: Дис. канд. філол. наук: 10.02.04. / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1999. – 176 с.
2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. – 431 с.
3. Журавлев А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации // Способы номинации в современном русском языке. – М., 1982. – С. 45-108.
4. Лыков А. Г. Обратное словообразование // Русская речь. – 1987. – № 2. – С. 62- 65.
5. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке // М.: Индрик. – 2001. – 504 с.
6. Adams, Valerie, Introduction to Modern English Word-Formation, Harlow 1988. – 392 p.

7. Гергальдт Р. Р. Народная этимология и культура речи. – Калинин, 1967. – 127 с.
8. Гергальдт Р. Р. Избранные статьи: Языкознание. Фольклористика. – Калинин, 1966. – 273 с.
9. Максимов Л. Ю. Народная этимология и ее стилистические функции // Русский язык в школе. – 1982. – № 3. – С. 56-57.
10. Томсон А. И. Избранные работы по морфологии славянских языков: развитие категории одушевленности / А. И. Томсон; сост. и вступ. ст. И. В. Журавлева. – М. : URSS : КомКнига, 2006. – 127 с.
11. Будагов Р. О. Язык, история и современность: к изучению дисциплины / Р. А. Будагов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 299 с.
12. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1960. – 202 с.
13. Булаховский Л. А. Энантиосемия. Развитие противоположных значений // Русская речь. – 1988. – № 2. – С. 44-45.
14. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Пер. с фр. – М.: ИИЛ, 1955. – 416 с.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Чумак Л. Н. Редеривація как комплементарный вариант прямого словообразовательного процесса в английском языке.

В статье рассмотрено механизм создания нового деривационного процесса в английском языке, основой которого есть фрагментация слова, когда не вся свободная корневая морфема, а только лишь часть её превращается в словообразовательный элемент. Свободное деление слова на псевдоморфемы и последующая десуффиксация есть способом создания английских инноваций путём обратного словообразования.

Chumak L. M. Rederivation as a Complementary Variant of a Direct Word-Formation Process in English.

The article focuses on the mechanism of a new derivational process formation in English. It is based on the idea that words consist of fragments and not a root morpheme but a part of it can become a word-formation element. A division of a word into pseudo-morphemes and their further de-suffixation is the form English innovations through backformation.